

УДК 316:3+130.2

О.П. Антіпова

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВИ ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕРИ

Національна академія внутрішніх справ

Анотація. У статті здійснено аналіз трансформації мови філософії в контексті культури інформаційної ери. Доведено, що цей феномен є відкритою системою, здатною вбирати найменші соціокультурні зміни.

Ключові слова: мова філософії, культура інформаційної ери, філософствування, соціокультурний простір.

Вступ

Клод Ажеж у праці «Людина мовець. Внесок лінгвістики в гуманітарні науки» слушно зауважив, що сучасність – це «не тільки час роботів, ядерної фізики та генетики, це ще й час Мови» [1]. Дійсно, численні соціокультурні процеси сучасної культурної доби, що цілком справедливо іменується інформаційною, протікають під знаком мови. Адже серед проблем, які є предметом особливих дискусій у соціальній філософії в умовах глобалізації, чільне місце відводиться саме лінгвофілософським (наприклад, нагальні потреби філософського осмислення проблем психолінгвістики, соціолінгвістики, нейролінгвістики, лінгвокультурології, герменевтичних традицій, меж формалізації природної мови, адаптації природної мови до умов тотальної інформатизації, співвідношення природної та штучних мов людино-машинного спілкування тощо). Проте не викликає сумніву, що основною серед названих є проблема трансформації мови філософії як власне вихідної позиції осмислення цих та інших філософських проблем.

Зазначене питання все частіше опиняється під пильною увагою сучасних мислителів з огляду на кризу основ людського буття та цивілізаційного поступу загалом, що спонукає до пошуку шляхів та адекватних засобів її подолання. За таких умов особливого статусу набуває феномен філософствування як найважливіший шлях подолання кризи. З огляду на це, особливо актуальним видається дослідження його основного засобу – філософського слова, або мови філософії. Адже остання детермінує особливий стиль мислення – філософський, що пов'язаний з питаннями способів побудови теорій, вивченням принципів упорядкованості засобів вираження знань тощо.

Аналіз досліджень і публікацій

Мова філософії стала особливим предметом досліджень у напрацюваннях Г.-Г. Гадамера, Р. Карнапа, Ж. Дельоза, В. Дільтея, Е. Сепіра, Б. Уорфа, М. Хайдегера, Ф. Шлегеля та ін. Одним із фундаментальних досліджень, присвячених проблемі мови філософії, слід уважати роботу В. Бібіхіна «Мова філософії», у якій автор розглядає мову як «попереднє тлумачення світу», феномен, долучений до словесного розчленування світу, де пріоритетна роль відводиться людині: «Світ потребує людини, щоб бути присутнім у мові; людина реалізується, даючи слово світові» [3, с. 90].

Не менш важливим є онтологічний аспект мови філософських творів, висвітлений у роботах таких учених, як П. Алексєєв, Є. Базаров, В. Кім, В. Плотніков, Д. Котелевський, П. Копнін, В. Ніколін, А. Панин, О. Парфьонов, А. Севастеєнко, Р. Юсупов та ін.

Дослідження означеної проблеми нерозривно пов'язане з напрацюваннями вчених, присвяченими взаємозв'язку мови та мислення (А. Воронін, В. Глазунов, М. Козлова, В. Налімов, В. Розін, Б. Успенський та ін.); ролі мови в моделюванні наукової картини світу (Н. Гвішиані, О. Есперсен, О. Мамчур, О. Султанов, М. Цзянгуан та ін.); комунікативній моделі лінгвістики (Н. Арутюнова, О. Каменська, Ю. Степанов, В. Топоров та ін.).

Лейтмотивом численних філософських робіт українських дослідників є осмислення мови як поліфункціонального духовного явища, засобу соціокультурної самоідентифікації особистості (В. Бугров, О. Блуд, Л. Дротянко, Ю. Жадько, С. Єрмоленко, А. Кургузов, А. Мойсієнко, В. Москалюк, В. Рябченко, О. Сербенська, О. Ткаченко, О. Федик, Ю. Харченко та ін.).

Водночас аналіз вітчизняної та зарубіжної філософської літератури доводить, що проблема мови філософії в контексті соціокультурного простору інформаційної ери на сьогодні залишається малодослідженою, чим підтверджується актуальність означеної тематики.

Постановка завдання

Метою статті є дослідження особливостей трансформації мови філософії в контексті культури інформаційної ери.

Основна частина

Мова філософії є унікальним явищем, специфічним прошарком ідеального буття, що, виражаючи особистісне, здатний детермінувати всезагальне. Вона є відкритою системою, здатною вбирати найменші соціокультурні варіювання. Саме тому культурні трансформації, привнесені інформаційною ерою, напряду пов'язані зі зміною філософського дискурсу, специфіки філософствування, а отже, мови філософії.

На перший погляд, зміни, що відбуваються в мові філософії, цілком очевидні та суміжні зі змінами мови науки як такої. Існує під тиском мінливості соціокультурного простору непомітно замінюється новим, тим, чого потребує, за словами Е. Ільєнкова, так звана «молодість». Так, «філософія прокидається назустріч новому молодому дню, її інтереси схожі з інтересами молодості, вона вітає нові, молоді форми життя. При цьому педантично-монотонне «вчене» говоріння «сірим по сірому», що навіює сон і нудьгу, в такі епохи втрачає свій кредит» [4].

У різко загостреній суперечці щодо відношення традиції та сучасності, класичної та посткласичної філософії проблема співвідношення «старих» і «нових» форм філософствування, здавалося б, повинна була вийти на перший план. Проте справ-

жньої, концептуально продуманої дискусії не вишло. Протистояння між «ною» та «старою» філософією донині відбувається швидше на інтуїтивному рівні. Позитивний діалог між старою філософською традицією, що накопичила значний досвід, і новими дискурсивними практиками став потребою сучасної епохи.

На думку О. Коноревої, за цих умов однаково неприйнятними є і непродуктивний захист філософської класики, і безоглядне занурення в постмодерністський потік. Основною метою в постановці й рішенні всього комплексу назрілих проблем є нині виявлення того «місця», де розірвалася нитка, що поєднувала творчі традиції філософії й зберігала її здатність відроджуватися в оновлених формах духовних устремлень людей [9, с. 10].

Мова філософії – понятійний універсум, що укладався протягом багатьох віків. Вона зазвичай сприймалася як така, що має досить вузьку сферу застосування, адже була зрозумілою для спеціалістів сфери філософії. На відміну від повсякденної мови, мова філософії формувалася в процесі усвідомлення сутності, причинних основ, зв'язків, розвитку, на основі універсальної єдності всього суцього.

Водночас початок ХХІ ст. як ніколи раніше ознаменований суттєвим розширенням сфер буття філософії. Так, філософські ідеї висловлюють спеціалісти найрізноманітніших галузей наукового знання: лінгвістики, психології, генетики, фізики, математики, кібернетики, інформатики та ін. Часто відбувається підміна власне філософії технологією піднесення думки у форму всезагальності. Таким чином, «філософствування без філософії» набуває все більшого поширення.

На сьогодні феномен філософствування опинився на роздоріжжі трьох шляхів. Перший із них у своїй перспективі веде до розчинення філософії в численні наукові сфери, представники яких спроможні оволодіти найвибагливішою технологією концептуальної організації власної мови й на цій основі – технікою зведення думки у форму загальності. Другий шлях постулює смерть людської індивідуальності та нездатність індивіда звільнитися від духу своєї епохи й стати творцем принципово нових філософських ідей, здатних не тільки пізнати особливості того часу, у якому ми живемо, але й зрозуміти, куди йде людство. І, зрештою, на третьому шляху мислячому філософському розуму пропонується усвідомити себе як життєвий процес, укорінений в родовій історії людства, що захоплює без залишку актуальне буття індивіда й розгортається в чітко визначеній предметній галузі [9, с. 7].

На думку сучасних науковців, філософія на сьогодні переживає непрості часи. Усе частіше з вуст власне філософів (і представників гуманітарних наук) звучать слова про кінець філософії, її кризу та занепад. Подібні дискусії відобразили ті глобальні зміни, які відбулися (і донині відбуваються) у межах філософського дискурсу. Власне уявлення про ці межі стало піддаватися радикальним, якщо не сказати революційним змінам. Зовнішнім вираженням цього процесу стала, по-перше, деформація/трансформація канонів філософського тексту. Часто зазначений текст, що раніше асоціювався з

пориванням до вічних істин, стає тимчасовим, таким, що апелює до сучасних реалій, у результаті чого відбувається термінологічне спрощення («зниження філософської лексики»), змішування стилів і жанрів [5, с. 195].

Не складно помітити, що наскрізним є усвідомлення мови як ретранслятора соціокультурної дійсності. Дійсно, вона постає наскрізно соціальним явищем, визначає людину як таку, адже якщо ми й вправі називати людину *Homo sapiens*, то перш за все тому, що вона є *Homo loquens*, тобто «людина, яка говорить» (К. Ажеж).

Сучасне суспільство відчуло себе поміченим в особливий соціокультурний простір, в особливе середовище, залежне від змісту дискурсивних практик, від характеру артикуляції тих чи інших концептів, від того, яка мова використовується соціумом для свого самоопишу. Залежність від соціальних процесів спонукає до розгляду трансформацій мови філософії крізь призму культурних змін, а саме – під впливом глобалізації. Глобалізація останніми роками стає одним із найбільш популярних понять у різних сферах наукового знання, проте єдиної концептуальної системи поглядів щодо розуміння його сутності та характеру впливу й досі не сформувалось. При цьому незаперечними тенденціями, що впливають на трансформацію філософських концепцій, а отже, генезис мови філософії, є: інформатизація; медіатизація; віртуалізація; конфігуративність; трансформація соціальної, технологічної та інформаційної сфер; поява нових комунікативних практик.

Особливе місце серед чинників змін належить мультипарадигмальності. Так, глобалізація зрештою призводить до того, що до існуючих парадигм розуміння мови (парадигми імені, парадигми слова, парадигми думки) цілком упевнено можна додати інформаційну парадигму або парадигму інфообміну, що передбачає усвідомлення мови як першочергового засобу циркуляції інформаційних потоків. Адже інтенсивний процес циркуляції інформації усвідомлюється стрижнем зміни будь-яких мовних реалій. За таких умов мова набуває нових характеристик: стає грайливою, цитатною, набуває наскрізно інтерактивного характеру.

Невід'ємною характеристикою комунікації сучасної людини є інтерактивність. Розглядаючи цей феномен у вимірі передачі повідомлень, слід звернути увагу на особливу інтенсивність комунікації, виникнення специфічного відчуття віртуального місця, де відбувається зустріч текстів, що потребують декодування. А розшифровування тексту, декодування смислів (які відомі небагатьом), приносять комунікаторам задоволення від тексту. Комунікація як специфічний обмін інформацією, процес передачі емоційного та інтелектуального змісту в суспільстві інформаційному трансформується – емоційний аспект вербального спілкування зміншується в бік задоволення від створення й прочитування до декодування тексту [7, с. 120-221].

Як відомо, мова філософії категоризує дійсність, формує неявно задану картину світу. Чим складніша й різноманітніша ця «картина світу», тим більш різні можливості мови й тим складніша сама мова, тим більшою залежність поведінки й свідомості лю-

дини від мови, що нею використовується (ця залежність може не усвідомлюватися). Отже, чим об'ємніша картина світу, тим мова складніша. У явному вигляді ця складність проявляється, коли носій мови намагається висловити щось для себе нове, передати додатковий відтінок думки, урахувати вплив контексту на зміст значення, а також у процесах перекладу з однієї мови на іншу.

З неявністю «картини світу», властивою мові, пов'язані всі принципи труднощі, що виникають у процесі перекладу, особливо філософського. Мультикультуралізм глобалізованого світу першочергово вимагає врахування соціокультурного виміру мови. Так, О. Панич досить влучно сказав, що «коли людина наївно каже: «в принципі, українською мовою можна перекласти все», – це те саме, як сказати: «в принципі, я особисто можу грати на фортепіано як Горовіц, разом із тим займатися фізикою як Гайзенберґ, а ще танцювати як Вадим Пісарев і стрибати з жердиною як Сергій Бубка». Адаже жодна мова – як і жодна людина – не може (більше того, не мусить і прагнути!) здійснити усе те, що можуть здійснювати усі інші людські мови [10, с. 33]. Тому основним завданням філософського перекладу є не власне переклад, а адаптація до інших соціокультурних умов, оскільки кожна інша мова – це інший спосіб буття людиною.

У нових культурних умовах трансформуються існуючі та з'являються нові жанри філософського тексту. Особливої популярності, наприклад, набуває так званий філософський еґо-текст, що активно «споживається» навіть найменш долученими до теоретичної філософії сучасниками. Це особливий світ текстів, мова яких існує на межі між філософією та художньою літературою. Адаже, «описати суспільне життя, переживання, пошуки, найважливіші події, радість, любов неможливо лише за допомогою філософських категорій, що становлять ядро мови філософії, як і не можливо представити власну філософську позицію, професійну концепцію, точку зору мовою художньої літератури» [8, с. 33].

На прикладі такого жанру чітко простежується розмивання меж його системно-теоретичного конструювання певного авторського концепту. Зміст таких текстів дедалі більше зміщується від мови філософії в бік насиченої, з одного боку, міждисциплінарними мовами, глибоко продуманої прози як сплаву мов багатьох гуманітарних наук, а з іншого, – художньої прози в її традиційному розумінні.

Змішування стилів і жанрів є результатом «необмеженої літературізації філософії» (К.-О. Апель), що є наслідком посиленого інтересу до гуманітарного дискурсу, який «раніше не викликав інтересу ні в серйозних учених – з огляду на свою поетичність, метафоричність, неінформативність, розмитість, ні в критиків ідеології – з огляду на свою піднесеність і моральність» [2, с. 39].

Втрата чітких меж жанру сприяє тому, що проза виявляється буквально зітканою з численних інших жанрів. Так, нормою стало представлення текстів, у яких, ніби в колажі, поєднуються уривки щоденників, інтерв'ю, спогадів, листів, фрагментів поезії тощо. Не випадково подібні жанри привертають увагу сучасників, адже вони, ніби калейдоскоп, майорять

розмаїттям жанрових елементів, що цілком відповідає запитам вибагливого користувача інформаційно-комунікаційних технологій.

Не викликає сумніву, що розмивання дискурсивних меж відбувається останнім часом буквально на очах. Так, наприклад, межі між окремими галузями філософії також стають прозорими: тепер складно відрізнити дослідження з етики від робіт із філософії культури чи соціальної філософії, епістемології тощо. Водночас світ автора філософського тексту стає практично недоступним Іншому. Потрібно знати «шифр» для розкодування з метою забезпечення адекватного розуміння. Таким чином, на думку С. Мітіної, своєрідність філософського еґо-тексту полягає у своєрідності його мови, яка, в свою чергу, будучи індивідуальним інструментом вираження цього особливого світу, є причиною нерозуміння світу філософа [8, с. 33].

Варто зазначити, що проблема власне механізму розуміння філософського тексту в історії філософії вирішувалася по-різному: якщо в античний час розуміння ототожнювалося з тлумаченням, в XIX ст. розуміння означало вміння відтворити авторський смисл тексту, то на сьогодні його розуміння дорівнює створенню нового смислу. Оскільки філософський текст має свої особливості (варіативність, багатогранність, незавершеність), його розумінням є творіння читачем власного смислу.

Особливості смислу (недоступність для безпосереднього споглядання, рухливість, мінливість, неможливість повної рефлексії і т.д.) роблять його пошук нескінченим процесом: смисл щоразу доводиться відкривати заново, в іншому разі смислу немає. Смислоутворення в процесі прочитання філософського тексту здійснюється через такі механізми: ефекти співпереживання, вихідного протиріччя; ефект прочитання в часі; самозапитання; метафора [6, с. 243].

Висновки

Отже, будь-які зміни мови філософії лежать у площині трансформації соціуму та культури. Діалектика мови філософії є найважливішою умовою актуалізації діалогу людини зі світом. На сьогодні зазначений феномен усвідомлюється не лише як засіб вираження думок, спосіб категоризації дійсності культури інформаційної ери, а навіть як модель, що породжує світ, стає інструментом культурутворення, адже набуває якісно нових продуктивних можливостей відображення дійсності. Серед провідних тенденцій – розмивання меж філософського дискурсу, пошук спільного поля інтертекстуальності філософії та гуманітарних наук.

Список літератури

1. Ажеж К. Человек говорящий. Вклад лингвистики в гуманитарные науки / К. Ажеж. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 304 с.
2. Апель К.-О. Моя интеллектуальная биография в контексте современной философии / К.-О. Апель // Философия без границ : сб. тр. / под ред. В. В. Миронова. – М., 2001.
3. Бибахин В. В. Язык философии. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 416 с.
4. Ильенков Э. В. Философия и молодость [Электронный ресурс] / Э. В. Ильенков. – Режим доступа : <http://sophia.nau.edu.ua/2010-07-29-11-48-45/2010-07-29-11-55-07/80-2010-07-31-09-08-31>.

4. Ищенко Е. Н. Современный философский дискурс: пространство и границы / Е. Н. Ищенко // Вестник ВГУ. Серия: Гуманитарные науки. – 2003. – № 2. – С. 195-209.

5. Крюкова Н. В. Понимание философского текста как лингвистического феномена / Н. В. Крюкова // Вопросы духовной культуры. Философские науки. – 2010. – № 177. – С. 242-246.

6. Марійко С. Віртуалізоване інформаційне суспільство: нова теорія комунікації / С. Марійко // Людинознавчі студії. Філософія. – 2011. – Вип. 22. – С. 113-124.

7. Митина С. И. Специфика языка философского эссе-текста / С. И. Митина // Гуманитарные науки. Философия. – 2008. – 4. – С. 32-39.

8. Многообразие жанров философского дискурса : [моногр.] / под общ. ред. В. И. Плотникова. – Екатеринбург : Банк культур. информации, 2001. – 276 с.

9. Панич О. Переклад філософських термінів: філософія і технологія / О. Панич // Філософська думка. – 2010. – № 3. – С. 33-48.

О.П. Антипова

ТРАНСФОРМАЦИЯ ЯЗЫКА ФИЛОСОФИИ В КОНТЕКСТЕ КУЛЬТУРЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭРЫ

В статье произведен анализ трансформации языка философии в контексте культуры информационной эры. Доказано, что этот феномен является открытой системой, способной вбирать наименьшие социокультурные изменения.

Ключевые слова: язык философии, культура информационной эры, философствование, социокультурное пространство.

O. Antipova

TRANSFORMATION OF THE PHILOSOPHY LANGUAGE IN CONTEXT OF CULTURE OF INFORMATION AGE

The article analyzes the transformation language philosophy in the context of the culture of the information age. We prove that this phenomenon is an open system that can absorb the least socio-cultural changes.

Keywords: language of philosophy, the Information Age culture, philosophizing, socio-cultural space.

УДК 1.147

Ю.О. Лобода

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ ТА ВІЙСЬКОВА СТРАТЕГІЯ

Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України

Анотація. В статті поставлено питання про корелятивні зв'язки між основними напрямками європейської філософії та особливостями військових стратегій головних учасників Першої світової війни – Великої Британії, Франції, Німеччини. В результаті дослідження було виявлено, що спостерігаються корелятивні відношення між особливостями філософських напрямків Європи та специфікою їх мілітарних стратегій.

Ключові слова: війна, теорія пізнання, стратегія, емпіризм, раціоналізм, перемога, поразка, розвідка.

Вступ

Під час Першої та перед початком Другої світових воєн західні дослідники почали вивчати питання про роль напрямків філософських досліджень у формуванні військових стратегій Німеччини та Антанти, зокрема Франції та Великої Британії. Аналізувалися праці таких філософів, як: А.Бергсон [2], М.Шелер [15], Е.Бутруа [3], Дж.Гріль [5], У.Елкін [6], Х. Елліс [7], Р.Флювеллінг [8], Дж.Муірхед [12], Р.Перрі [13].

Завданням даного дослідження є не встановлення каузальних зв'язків між напрямками європейської філософії та військово-стратегічними доктринами і їхньою безпосередньою реалізацією на полях бою Першої світової війни, – твердження про такі зв'язки були б занадто дискусійними, – а пошук кореляцій між фундаментальними положеннями домінуючих філософських течій у Західній Європі та стратегічними планами, що були реалізовані під час ведення бойових дій під час Першої світової війни.

Аналіз досліджень і публікацій

Б.Г.Ліддел Гарт, перераховуючи причини Першої світової війни, вказує на тенденції, що панували в німецькій філософії як одну з причин війни: «Дослідження того, як готувалися підіривні засоби, що стали причиною конфлікту, лежить за межами обсягу короткої історії війни. В іншому випадку, ми б мали оглянути вплив Прусії на створення німецької держави, політичні концепції Бісмарка, філософські тенденції Німеччини і її економічний стан, тобто

сукупність факторів, що перетворили природне прагнення Німеччини до комерційних цілей на гонитву за світовим пануванням» [16]. Німецька класична філософія привчала мислити і приймати рішення, не звертаючи уваги на дійсність – але ця хвороба поширена серед переважної більшості політиків, то ж питання щодо більш суттєвих кореляцій між філософією та військовою стратегією залишається відкритим.

Серед сучасних науковців Європи та США йде дискусія про вплив німецької класичної філософії (І.Канта, І.Кізеветтера, Г.Гегеля, Й.Фіхте, Ф.Шеллінга) на одного з провідних теоретиків військової справи Німеччини – К.фон Клаузевиця, й сама його роль у розвитку мілітарної думки Німеччини отримує неоднозначні оцінки як серед теоретиків військової стратегії, так і воєначальників Німеччини, Великої Британії, США, Ізраїлю. Якщо дискусійні питання більше стосуються оціночних суджень, що стосуються до витоків та значення концепції К.фон Клаузевиця, то, якщо звернутися до фактів, на яких базується ця дискусія, можна зробити висновок про достатньо переконливу кореляцію, яка спостерігається між методологією теорії пізнання, що була створена німецькою класичною філософією, мілітарною теорією, автором якої є К.фон Клаузевиць, та подіями Першої світової війни.

К.фон Клаузевиць був учнем І.Кізеветтера, популяризатора вчення І.Канта, засновника трансцендентальної теорії пізнання, що має своїми суттєвими